

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА ЗА УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ: ЧИННИКИ, НАСЛІДКИ, МЕХАНІЗМИ ВПЛИВУ

Пеца Д.Д.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Росоха Я.М.,

*студент 2-го курсу ОС «Магістр»
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Пеца Д.Д., Росоха Я.М. Девіантна поведінка за умов воєнного стану: чинники, наслідки, механізми впливу.

Девіантна поведінка в умовах воєнного стану потребує комплексного вивчення через її вплив на правопорядок та рівень злочинності. Важливо дослідити психологічні та соціологічні чинники, що призводять до відхилень у поведінці, проаналізувати їх наслідки для суспільства та розробити ефективні методи корекції. Результати такого аналізу можуть стати підґрунтям для розробки цільових державних програм профілактики та подолання девіантної поведінки.

Девіантна поведінка – це явище, не маючи чітко визначеного негативного характеру, притаманне кожній особі. Проте за умов воєнного стану в Україні девіантна поведінка несе здебільшого негативні прояви. Збільшення подібного роду проявів становить загрозу для життя значної частини соціуму.

За відсутності відповідних механізмів, що здійснюють регулювання девіантної поведінки, виникає загроза подальшому її зростанню, що може загрожувати психологічному добробуту населення, суспільним відносинам та загальному соціально-економічному становищу держави.

Все це ставить на порядок денний нагальну необхідність системного аналізу девіантної поведінки задля забезпечення належних механізмів її регулювання та корекції.

У статті досліджується девіантна поведінка, її прояви під час воєнного стану, чинники, що впливають на неї, наслідки, які вона несе за відсутності належних методів її регулювання та відповідні механізми впливу на девіантну поведінку.

Розглядаються окремі конкретні форми та засоби регулювання девіантної поведінки, які б відповідали сучасним умовам для формування безпечного суспільства.

Дано аналіз класифікації девіантної поведінки, її ознак та проявів злочинності при девіантній поведінці. Наголошується на необхідності створення ефективних засобів регулювання проявів девіантної поведінки у суспільстві, які можуть забезпечити запобігання порушенням прав і свобод людини та громадянина.

Досліджуються сучасні виклики, які стають на перешкоді регулюванню девіантної поведінки під час воєнного стану. Вказується на потребі подальшого вдосконалення механізмів корекції девіантної поведінки та мінімізації її негативних проявів за умов воєнного стану.

Ключові слова: девіантна поведінка, війна, чинники девіантної поведінки, наслідки девіантної поведінки, механізми впливу на девіантну поведінку.

Petsa D.D., Rosokha Ya.M. Deviant behavior under the conditions of martial law: factors, consequences, mechanisms of influence.

Deviant behavior under martial law requires a comprehensive study due to its impact on law and order and the level of crime. It is important to investigate the psychological and sociological factors that lead to deviations in behavior, analyze their consequences for society and develop effective methods of correction. The results of such an analysis can become the basis for the development of targeted state programs for the prevention and overcoming of deviant behavior.

Deviant behavior is a phenomenon, which does not have a clearly defined negative character, is inherent to every person. However, under the conditions of martial law in Ukraine, deviant behavior mostly manifests in negative ways. The increase in this type of manifestations constitutes a threat to the lives of a significant part of society.

In the absence of appropriate mechanisms which carry out the regulation of deviant behavior, occurs a threat of its further growth, which may threaten the psychological well-being of the population, social relations and the general socio-economic situation of the state.

All this puts on the agenda the urgent need for a systematic analysis of deviant behavior in order to ensure appropriate mechanisms of its regulation and correction.

The article examines deviant behavior, its manifestations during martial law, factors that are influencing it, the consequences that it has in the absence of proper methods of its regulation, and the corresponding mechanisms of influence on deviant behavior.

The author considers relevant aspects in the perspective of ensuring effective means of regulating deviant behavior that would meet proper, modern standards of its provision for the formation of a safe society.

The main classification, signs of deviant behavior and analysis of the manifestations of crime in deviant behavior are considered. The need to create effective means of regulating manifestations of deviant behavior in society is emphasized, which can provide prevention of the violations of human and civil rights and freedoms.

Modern challenges that hinder the regulation of deviant behavior during martial law are investigated. The author emphasizes on the need for further improvement of the mechanisms of the regulation of deviant behavior and the prevention of its negative manifestations under martial law.

Key words: deviant behavior, war, factors of deviant behavior, consequences of deviant behavior, mechanisms of influence on deviant behavior.

Постановка проблеми. Девіантна поведінка в сучасний період має значне поширення серед населення, що обумовлено воєнним станом в Україні, пов'язаними з цим соціальними та політичними процесами.

Подібного роду поведінка може бути причиною порушення прав і свобод людини та громадянина, зростання рівня злочинності. З урахуванням багатоаспектності цього соціального явища, видається за доцільне з'ясування окремих з цих аспектів. Йдеться, зокрема, про аналіз та постановку в психологічній та соціологічній площинах питань, пов'язаних з чинниками, які обумовлюють девіантну поведінку за умов воєнного стану, наслідків такої поведінки для соціуму, засобів її корекції. Напрацювання подібного роду питань може стати основою для створення відповідних державних програм.

Стан опрацювання проблематики. Аналіз відповідних джерел інформації, юридичної літератури, засвідчує, що вчені, які розглядали проблематику девіантної поведінки, зокрема О. Христук, О. Стегній, V. Rusanov, I. Рущенко, Т. Гарасимів, М. Карчевський та ряд інших, досліджували це соціальне явище, з урахуванням тенденцій двадцятого – двадцять першого століття, у певних загальних аспектах, без конкретизованого врахування сучасних реалій і, зрозумілих причин, питань, пов'язаних з регулюванням девіантної поведінки за умов воєнного стану. Відповідне опрацювання цих питань, беручи до уваги триваючу війну, залишається недостатньо дослідженим.

Автор ставить собі за **мету** проаналізувати особливості девіантної поведінки в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи сучасні реалії, можна констатувати, що в Україні відбуваються постійні зміни у всіх сферах життя. До відповідних змін відноситься і зростання проявів девіантної поведінки. Девіантна поведінка, яка визначається як тип соціальної поведінки, який суперечить прийнятим у суспільстві правовим, моральним, соціальним нормам і стереотипам, є наразі найбільшою загрозою сучасним суспільним засадам. Відповідна загроза безпосередньо пов'язана з актом свідомого вибору порушувати чи не порушувати соціальну норму, що обмежує індивідуальну сваволю [1]. Постійний вплив на загальний стан населення сприяє значному зростанню подібних негативних тенденцій, що може тягнути за собою значні довгострокові наслідки.

Відповідно до вищезазначеного видається правильним, що девіантну поведінку за умов воєнного стану в Україні слід аналізувати як явище у сфері психологічного та соціологічного впливу на особу, так-як загальні чинники розвитку девіантної поведінки сформовані та впливають на життя особи здебільшого в ході об'єктивних факторів, які напряду не залежать від волі самої людини.

Здійснюючи аналіз девіантної поведінки через застосування психологічного на соціологічного підходів можна встановити, що відповідними чинниками прояву девіантної поведінки у цивільному житті стають зазвичай загальні матеріальні та психологічні фактори, такі як економічна нестабільність, втрата роботи, соціальна ізоляція та наслідки особистих травматичних подій, які можуть відбуватися у житті кожного та значною мірою впливають на прояв девіантної поведінки.

Беручи до уваги зазначене, додається фактор війни, що збільшує випадки прояву таких чинників пропорційно і додає інші, об'єктивно сформовані в наслідок військових дій, такі як психологічні

травми, ситуації постійного стресу, втрата близьких та житла, усвідомлення постійної загрози для власного життя та інші прояви, що мають індивідуальний характер по відношенню до особи. [2, с. 1]

Слід звернути увагу, що у сучасному суспільстві, за присутності цифрових технологій, також важливу роль відіграють засоби масової інформації та соціальні мережі. Вони мають безпосередній вплив у формуванні суспільної думки та емоційної атмосфери. Під час воєнного стану, при подачі подібної інформації часто акцентується увага на негативних подіях. Постійне сприйняття смертей та руйнувань через засоби масової інформації та соціальні мережі підсилює емоційний стрес населення, збільшує відчуття тривоги, страху та безнадії у особи, що сприяє розвитку девіантної поведінки. [2, с. 2]. Як наслідок, особа починає проявляти більшу агресію і для її унормування може застосовувати деструктивні засоби. Регулярний перегляд подібного «контенту», несе за собою втрату чутливості до прояву подій жорстокості, які починають ставати буденністю, що може призвести до несприйняття реальних загроз у житті, або спроби відтворити уже буденні події зі сторони самої особи.

Загальне і постійне зосередження та вплив подібних чинників на особу сприяє виникненню девіантної поведінки серед громадян України, що в свою чергу призводить до збільшення наслідків у формі антисоціальної та протиправної поведінки.

Аналізуючи відповідні чинники, можна встановити, що девіантна поведінка проявляється як підсвідомий механізм захисту особи від зовнішніх впливів, беручи до уваги адаптацію до нової системи соціальних норм. Розглядаючи твердження Е. Дюркгейма щодо теорії аномії, де звертається особлива увага на процес соціалізації особи, вбачається здатність особистості адаптуватись до системи соціокультурних норм суспільства, які діють на момент існування особи. [3, с. 11]

Відповідно до зазначених чинників, можна вказати основні наслідки девіантної поведінки. В основі своїй ці наслідки можуть проявлятися у вигляді протиправних діянь, порушень дисциплінарних вимог, аморальних, асоціальних вчинків, зловживанні психоактивними речовинами.

Подібні наслідки класифікуються в залежності від форми прояву поведінки на: Ауто-деструктивну (при якій особа заподіює шкоду сама собі), Асоціальну (при якій шкода, заподіюється самій особі і суспільним нормам/суспільству, що її оточує, але без значних негативних наслідків) та Антисоціальну (при якій прямо порушуються моральні та правові норми) [4, с. 22–24].

Прояви девіантної поведінки, що не пов'язані зі злочинністю, але мають соціальні та економічні наслідки на держави, можуть виявляти себе у формі збільшення агресивної поведінки, наркоманії, алкоголізму, суїцидальних тенденцій та інших відхилень від соціально прийнятних норм.

Соціологічний аналіз та відповідна статистика засвідчують, що в площині ауто-деструктивної девіантної поведінки простежується тенденція, за якою вживання наркотичних речовин в Україні зросло на 2.8% за 2020 рік, 4.8% за 2021 рік і 5.8% за 2022 рік від загальної кількості. Хоча дані за 2023-2024 роки відсутні, за графіком можна встановити подальше зростання подібної тенденції [5, с. 2].

Статистика щодо кількості осіб з розладами через вживання алкоголю є більш позитивною, зменшуючись на -2.5% за 2020 рік, -1.1% за 2021 рік, -10.1% за 2022 рік [5, с. 130]. Основною причиною вживання було повідомлено: покращення настрою, внутрішні проблеми та «отримання кайфу», [5, с. 139]. Хоч позитивна тенденція щодо пониження алкогольної залежності присутня, необхідно враховувати, що це статистичні данні про осіб, які звернулися за допомогою до закладів охорони здоров'я. Фактичні ж дані можуть значно відрізнятися в гіршу сторону. Відповідні фактичні тенденції до алкогольної залежності зазвичай пропорційно відповідають показникам зростання наркотичної залежності.

Статистичні дані ауто-деструктивної девіантної поведінки також включають випадки проявів самогубства. На сайті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини було опубліковано показники суїцидальної поведінки серед дітей, які мають тенденцію до збільшення. Показники 2021 року тримались на відносно стабільному рівні – 94 випадки. Відповідно до 2022 року, після початку повномасштабного вторгнення, показник спроб самогубства серед дітей зріс на 35.1%, було зафіксовано 127 випадків. Станом на 15 листопада 2023 року, за неповний рік, було зафіксовано 116 подібних випадків, що свідчить про те, що відповідна тенденція зростає [6]. Показники щодо кількості подібних проявів серед дорослого населення в Україні відсутні, по причині триваючих воєнних дій. Відповідно, за пропорційністю, можна припустити схоже зростання подібних показників серед дорослого населення.

Беручи до уваги особливості воєнного стану, також, потрібно розглядати можливі прояви антисоціальної девіантної поведінки. Відомо, що кожна війна породжує низку загальних девіацій, схильність до специфічних злочинів. З іншого боку, конкретні девіації, в залежності від війни, мають свої відмінності, що детермінують появу відносно нових відхилень. Так, відповідно до загальновідомих негативних проявів під час воєнного стану, внаслідок насичення суспільства збро-

єю спостерігається зростання загальної злочинності, зокрема поширення бандитизму, специфічних форми дрібного шахрайства, пов'язаних з появою вимушених переселенців, збором коштів та жертв. Також має місце мародерство в зоні воєнних дій, як з боку військових і цивільних осіб, військові злочини, що пов'язані з дезертирством, зрадою, невиконанням наказів командирів, пияцтвом та порушенням військових статутів під час несення служби, ухилення від мобілізації, посадові злочини, що пов'язані із незаконним звільненням осіб від призову на військову службу, злочинність, яка пов'язана з розкраданням або відмиванням «військових» фінансів, що входять до державного бюджету. [7, с. 6].

Показником негативних тенденцій в проявах девіантної поведінки є склад судових проваджень. Так, відповідно до статистичної інфографіки, за 2013–2023 роки в Україні кількість проваджень щодо посягання на життя та здоров'я збільшилось на 12-13%, кількість проваджень у сфері незаконного обігу наркотиків на 8-9%. Зросла кількість кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади з 1–3% до 6–7%, проти основ національної безпеки з 0,1-0,2% до 4,7% за 2022 рік, проти миру й безпеки людства з 0,01-0,1% до 17% за 2022 рік та 13% за 2023 рік. [8, с. 82].

У період 2022 та 2023 років частка судових проваджень щодо правопорушень проти власності склала, відповідно, 31% та 38% від їх загальної кількості, за якими частка засуджених, відповідно – 39% та 33%. Слід зазначити, що хоч частка засуджених за цим складом правопорушень знизилась, але відносно того ж шахрайства кількість проваджень з повідомленням про підозру у двічі більша ніж за 2021 рік. Аналогічно характеризується й кількість осіб, засуджених за шахрайство. Якщо у 2022 році ці показники, у порівнянні з 2021 роком, зменшилися на 27%, то у 2023 році зросли, порівняно з 2021 роком, на 19%. Негативною також є показники засуджених за неправомірну вигоду, які на кінець 2023 року склали 78% від загальної кількості таких судових проваджень. [8, с. 82-83].

З наведеного можна зробити висновок щодо негативних тенденцій в зростанні загального рівня злочинності, як наслідок прояву антисоціальної девіантної поведінки.

Можна стверджувати, беручи до уваги чинники та наслідки девіантної поведінки, що існує загроза виникнення «циклічності» в формі постійних проявів девіантної поведінки, якщо залишити відповідне явище без регулювання. Циклічність цього полягає в тому, що наслідки від негативної девіантної поведінки у формах агресії, залежності, правопорушень, через свою діяльність будуть створювати нові чинники для зростання девіантної поведінки у суспільстві. Тому і виникає питання механізмів впливу на девіантну поведінку.

Основними методами, які видаються доречними за таких умов, буде використання при регулюванні девіантної поведінки засобів, які пов'язані з психологічною та соціологічною корекцією особи в післявоєнний час. Подібне регулювання повинно мати за мету не тільки зменшення рівня девіацій у суспільстві з пропорційним зменшенням її негативних наслідків, а й питання реінтеграції особи у суспільство.

Як видається, загальними покроковими механізмами регулювання девіантної поведінки вбачається першочергова діагностика такої поведінки у особи, застосування профілактичних методів і остаточна психологічна корекція її.

Беручи до уваги зазначене, найбільш ефективними методами для здійснення відповідного регулювання девіантної поведінки є:

1. Загальна, доступна, психологічна допомога та психологічна освіта серед цивільного населення.
2. Створення загальнодоступних сесій групової терапії.
3. Здійснення когнітивно-поведінкової терапії.
4. Створення засобів зв'язку для можливості оперативної консультації з психологом.

Відповідно до цього, для учасників та ветеранів війни важливу роль можуть відігравати додаткові окремі програми реінтеграції в суспільство, які допомагатимуть знизити рівень агресії та розвиток посттравматичного стресового розладу. В основі цих програм повинна бути постійна взаємодія з цивільним середовищем та інтеграція особи в таке середовище.

Методи подібного забезпечення слід впроваджувати зі сторони державних установ в площині взаємодії з особами, що проявляють девіантну поведінку. Подібне буде додатково сприяти взаємодії особи з навколишнім середовищем та встановленню системи відносин, що буде забезпечувати формуванню доброчесності в суспільстві.

Висновки. Наведений аналіз щодо сутності, форм проявів, наслідків девіантної поведінки та механізмів їх кореляції дозволяє зробити ряд узагальнень.

По-перше, чинники девіантної поведінки формуються в ході об'єктивних факторів, що впливають на індивідуальне становище особи, сприйняття нею навколишніх подій.

По-друге, основними чинниками, які здійснюють вплив на особу в сьогоdnішній час, є матеріальні, економічні та соціальні наслідки від триваючої війни в Україні.

По-третє, значний вплив на соціум за умов воєнного стану справляють засоби масової інформації та соціальні мережі, які здійснюють показ відповідного «контенту», що психологічно впливає на особу і, як наслідок підсвідомого захисту, у людини формується девіантна поведінка.

По-четверте, наслідком девіантної поведінки за умов воєнного стану є значне зростання кількості залежностей, суїцидальних тенденцій та загальної злочинності.

По-п'яте, для усунення негативних наслідків девіантної поведінки, запобіганню її «циклічності» необхідне впровадження системних механізмів впливу та регулювання. Відповідні механізми належить формувати на основі засобів соціального і психологічного добробуту населення. Впровадження таких методів буде сприяти зменшенню тенденцій щодо прояву деструктивної, антисоціальної та протиправної девіантної поведінки, а це, у свою чергу, буде покращувати та забезпечувати загальний добробут населення та реінтеграцію осіб з девіантною поведінкою в суспільство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стегній О.Г. Девіантна поведінка. Енциклопедія Сучасної України / Редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. URL: <https://esu.com.ua/article-23844> (дата звернення: 03.12.2024).
2. Русанов В. Коли норми руйнуються: девіантна поведінка населення під час війни в Україні: Дослідження впливу війни на девіантну поведінку українського населення та можливі шляхи профілактики через психологічну корекцію та соціальні програми. *PMGP*. 9(3). DOI: 10.26766/pmgrp.v9i3.528.2024.3c.URL:<https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/528> (дата звернення: 04.12.2024).
3. Гарасимів Т.З. Філософсько-правові проблеми девіантної поведінки людини: моменти історіографії дослідження. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. № 3. 2011. С. 7–12.
4. Христук О.Л. Психологія девіантної поведінки: *навчально-методичний посібник*. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 192 с.
5. Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2023 рік (за даними 2022 року). ДУ «ІСП МОЗ України». 2023. 146 с.
6. Моніторинг випадків суїцидів серед дітей. Омбудсман України. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/monitoring-vipadkiv-suyicidiv-sered-ditej (дата звернення: 11.12.2024).
7. Рущенко І.П. Війна і девіація. *Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний та юридичний аспекти: матеріали наук.-практ.конф.* Харків, 10 квітня 2015 р. МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ, Ф-т права та масових комунікацій, Кафедра соціології та психології; Соціологічна асоціація України. Х.: ХНУВС, Харків, 2015. С. 6–9.
8. Карчевський М.В. Протидія злочинності в умовах війни: аналіз статистичних даних (2013–2023). *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. № 2. 2024. С. 80–90.